

dr hab. Stefan Bielański, prof. UKEN

Kraków, 25.11.2024 r.

Instytut Dziennikarstwa

i Stosunków Międzynarodowych

Komisji Edukacji Narodowej

w Krakowie

**RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ PANI MGR IZABELI SZATANEK
z tytułem: „PRZEMIANY POLITYCZNE W SAN MARINO W DRUGIEJ
POŁOWIE XX WIEKU I NA POCZĄTKU XXI WIEKU”, przygotowanej na Wydziale
Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.**

Pani mgr Izabela SzataneK przygotowała rozprawę doktorską pod kierunkiem promotora dr hab. Prof. UŚ, Kazimierza Miroszewskiego oraz promotora pomocniczego dr Małgorzaty Lorenckiej.

Rozprawa doktorska, poświęcona przemianom politycznym w San Marino w drugiej połowie XX wieku i na początku XXI wieku składa się ze Wstępu, 6 rozdziałów, a także Zakończenia, Aneksu i Bibliografii; łącznie praca liczy 210 stron.

We *Wstępie* Autorka, po przedstawieniu podstawowych informacji o Republice San Marino, postawiła następujące pytania badawcze: - czy po 1945 r. doszło do ciągłości czy do zmiany systemu politycznego ? – czy Republika San Marino jest pełnoprawnym organizmem państwowym ? – jaki miał wpływ relacji międzynarodowej i wewnętrznej na stosunki San Marino z Włochami ? Należy od razu dodać, iż generalnie są to pytania trafnie sformułowane, łączące się z deklarowanym zastosowaniem w pracy takich metod badawczych jak: opisowa (która miała posłużyć ukazaniu roli historii dla określenia ciągłości lub zmiany współczesnego systemu politycznego San Marino), porównawcza oraz instytucjonalno-prawna

Praca oparta jest o materiały źródłowe oraz literaturę przedmiotu, w obu przypadkach – co jest niewątpliwą wartością rozprawy – z wykorzystaniem zwłaszcza źródeł oraz opracowań w języku włoskim. Odnośnie do literatury przedmiotu Autorka słusznie podkreśla, iż polska literatura przedmiotu nie wygląda imponująco, tym bardziej może dziwić sformułowanie, iż

„jedyną polską publikacją na temat historii San Marino” jest rozdział w *Historii małych krajów* pod redakcją Józefa Łaptosa z 2002 r. We *Wstępie* (choć potem jest cytowana), zabrakło informacji, iż autorką tego tekstu – w znanej serii wydawniczej Ossolineum – była Aleksandra Pronińska, ale też nie zostało odnotowane hasło *San Marino*, poświęcone dziejom Republiki (także w XIX i XX wieku), autorstwa Stefana Bielańskiego, opublikowane w 2001 r. w *Encyklopedii historycznej świata* (t. IX, Europa część 2, red. Andrzej Pankowicz i Antoni Podraza, Kraków 2001).

W Rozdziale I mgr Izabela Szatanek omawia szeroko historię San Marino „od czasów najdawniejszych do 1945 roku”. Trafnie dostrzega, iż: *Początki sammaryńskiej państwowości są mieszaną prawdą i legendy*. Postać Św. Marinusa (z IV w. po Chr.), uważanego nadal oficjalnie za założyciela Republiki *stała się więc nie tylko obiektem kultu religijnego, ale także symbolem państwowości sammaryńskiej*; w efekcie także do dzisiaj występuje w San Marino w sferze życia i działalności publicznej *przenikanie się obu sfer, religijnej i świeckiej*.

Niewątpliwie dużo mniej legendarne jest kształtowanie się państwowości San Marino we wczesnym średniowieczu, co w przypadku dziejów Włoch oznaczało wpisywanie się w mechanizmy funkcjonowania epoki komunalnej, zwłaszcza zaś – toczonych w XIII i XIV wieku – długotrwałych wojen gwelfów z gibelinami. Dla San Marino przełom średniowiecza i renesansu okazał się wyjątkowo korzystny, i jak podkreśla Autorka rozprawy zwłaszcza *druga połowa XV wieku upłynęła w spokoju, sprzyjając przeprowadzeniu reform w państwie*. Co więcej to właśnie w tym okresie pojawia się w oficjalnych dokumentach określenie Republika San Marino. Z kolei w XVI i XVII wieku pojawiły się realne zagrożenia zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Wśród tych drugich czynników decydujące było włączenie w XVII wieku sojusznika San Marino, czyli Księstwa Urbino do Państwa Kościelnego. Skutkowało to już w XVIII wieku, podjętą przez kardynała Alberoniego, próbą pełnego podporządkowania Republiki świeckiej władzy papieża. Ostateczne fiasko tego zamiaru było efektem presji zewnętrznej, gdyż: *Sprawa stała się głośna w Europie*, tak, iż 5 lutego 1740 r. doszło do *oficjalnego przywrócenia Republice niepodległości*. Zachowana ona została paradoksalnie dzięki statusowi republikańskiemu tak w okresie działalności Napoleona Bonaparte we Włoszech (początkowo jako dowódcy wojsk rewolucyjnej Francji), jak dzięki działalności dyplomatycznej Antonio Onofriego na Kongresie Wiedeńskim czy też w epoce Risorgimenta. W tym ostatnim przypadku decydująca była pomoc jaką Republika udzieliła Giuseppe Garibaldiemu w okresie Wiosny Ludów, W rezultacie: *Uznanie podmiotowości i wolności Republiki San Marino było poniekąd podziękowaniem za wsparcie Giuseppe*

Garibaldiego oraz pozostałych zwolenników Risorgimento. Istotnym czynnikiem pozwalającym na pozostawienie Republiki San Marino jako niezależnego bytu państwowego był – w okresie zjednoczenia Włoch w drugiej połowie XIX wieku - realny upadek świeckiej władzy biskupów Rzymu, oznaczający radykalne ograniczenie terytorium Państwa Kościelnego do Città del Vaticano. Od początku też istnienia zjednoczonego państwa włoskiego dobrze układały się wzajemne relacje, tak, iż te: *Unormowane stosunki z sąsiadem sprzyjały rozwojowi kraju.* Tym sąsiadem były Włochy, których w wymiarze kulturowym częścią było także San Marino, zachowując swoją niepodległość i własny system polityczny.

Autorka rozprawy doktorskiej trafnie zwraca też uwagę na znaczenie problemów gospodarczych i w rezultacie społecznych (w tym emigracji do USA) z początku XX wieku. Do ich przezwyciężenia przyczyniła się istotna zmiana ustrojowa jaką było ustanowienie Wielkiej Rady Generalnej wybieranej w formule wyborów powszechnych, zaś przeprowadzenie ich w 1906 r. *uznawane jest za początek nowoczesnej demokracji w San Marino.*

Autorka omawia powstanie w San Marino współczesnych ugrupowań politycznych, akcentując wyraźnie podobieństwo do zmian politycznych do jakich dochodziło również w państwie włoskim. W sposób szczególny uwidoczniło się to w okresie faszystowskim, gdy również w San Marino miejscowi faszyci uzyskali pełnię władzy, Benito Mussolini witany był z entuzjazmem, została też dokonana *transformacja państwa na wzór włoski.* Ale i w tym przypadku – jak w czasach Risorgimento - to włączenie się San Marino do głównego nurtu przemian politycznych we Włoszech (zarówno w czasach faszystowskich, jak i przez wsparcie po 1943 r. antyfaszystowskiego Ruchu Oporu – *Resistenza*), uchroniło państwowość i w rezultacie także niezależność Republiki.

W Rozdziale II mgr Izabela Szatanek przedstawiła sytuację wewnętrzną oraz politykę zagraniczną Republiki San Marino od czasów tzw. „zimnej wojny” do przełomu XX i XXI wieku. W pierwszym z tych okresów mamy do czynienia z pewnym odejściem od paralelizmu z sytuacją włoską. O ile po upadku faszyzmu tworzą się podobne jak we Włoszech (gdzie monarchię zastąpił system republikański) partie polityczne, o tyle odmienny będzie „kolor polityczny władz”: podczas gdy we Włoszech dominowała, rywalizująca z lewicą, chadecja, to w San Marino okres 1945-1957 to czas rządów lewicy: *koalicji komunistów i socjalistów,* można rzec nie zrealizowany we Włoszech zamiar sprawowania władzy przez Front Ludowy, pokonany w wyborach 1948 r. przez Chrześcijańską Demokrację. Co istotne, a trafnie podkreślone przez Autorkę, rządy lewicy w San Marino wcale nie przyczyniły się (w

odróżnieniu od sytuacji w „chadeckiej Italii”) do uznania praw wyborczych kobiet, które przyznano w San Marino dopiero w 1958 r. Charakterystyczna była też w tym okresie *kontrola komunistów i socjalistów nad społeczeństwem San Marino* poprzez wzmocnienie roli związków zawodowych. Niewątpliwie też sytuacja ta, zwłaszcza po 1948 r., znacznie skomplikowała relacje między władzami San Marino a chadeckim, rywalizującym z silnymi we Włoszech komunistami, rządem w Rzymie. Należy tutaj jednak zauważyć, iż Autorka przedstawia to zagadnienie opierając się przede wszystkim na publikacjach krytycznych wobec postawy rządu włoskiego, nie uwzględniających do końca kontekstu i uwarunkowań geopolitycznych i ideologicznych właśnie okresu „zimnej wojny”. Należy pamiętać bowiem, że włoska lewica (tak komuniści, jak socjaliści) – w tym także lewica w San Marino – była w na przełomie lat 40/50 XX wieku (a przynajmniej do 1956 r.) uzależniona od linii polityki zagranicznej Związku Sowieckiego oraz ideologii sowieckiej partii komunistycznej. Nie ma zatem wątpliwości, iż ówczesny *konflikt między Włochami a San Marino* miał charakter nie tylko ekonomiczny, ale przede wszystkim ideowo-politycznym. Notabene sama Autorka ma tego świadomość wskazując na znaczenie *destalinizacji w ZSRR i rewolucji na Węgrzech, krwawo stłumionej przez armię radziecką dla destabilizacji relacji między socjalistami i komunistami* także w Republice San Marino. Ten szerszy kontekst, trafnie ukazany przez Autorkę rozprawy doktorskiej, miały też wydarzenia z Rovereto i tzw. zamach stanu z września-października 1957 r., w efekcie zaś *przejęcie władzy przez chadecję i reformy społeczno-polityczne w latach 1958-1973*. Znacząca poprawa relacji nastąpiła w latach 60, czyli w okresie gdy w samych Włoszech chadecja rządziła w formule koalicji centro-lewicowej. Słusznie też Autorka dostrzega, iż: *Boom gospodarczy, który ogarnął Włochy w latach 60-tych, nieuchronnie wpłynął również na terytorium San Marino*. Co istotne, równoległe z tym, co działo się na obszarze Republiki Włoskiej (zwłaszcza zaś we Włoszech środkowych): *lata Wielkiej Transformacji były również okresem budowy uniwersalistycznego i częściowo rozbudowanego państwa opiekuńczego*. W tym samym okresie, i w istocie *po zakończeniu rządów komunistyczno-socjalistycznych*, San Marino mogło uzyskać też realną pomoc ekonomiczną z USA i Wielkiej Brytanii. Z kolei w kontekście rozwoju gospodarczego Włoch, opartego wówczas w znacznej mierze na rozwoju turystyki, wiele zyskało też San Marino *rozumiane jako zaplecze Riwieri Romagna*.

W odniesieniu do okresu 1973-1978 Autorka zwraca uwagę na politykę zagraniczną Republiki San Marino zarówno w kontekście całokształtu sytuacji międzynarodowej, jak i wewnętrznej we Włoszech, w obu przypadkach były to sytuacje pełne kryzysów, konfliktów i napięć. I tak we Włoszech w latach 70. XX wieku do zagadnień kluczowych należała próba *kompromisu*

historycznego między chadecją a największą siłą opozycyjną czyli partią komunistyczną (ale zarazem funkcjonującą w różnych obszarach sfery publicznej, zwłaszcza w kulturze, w mediach i w świecie akademickimi), skonfrontowana z plagą terroryzmu zarówno neofaszystowskiego, jak i lewackiego (symbolem tego ostatniego stało się w 1978 r. porwanie i zamordowanie przez Czerwone Brygady lidera chadecji i byłego premiera, Aldo Moro). Autorka konstatuje zatem, iż zwłaszcza w kontekście międzynarodowym, *pełnym niepewności i sprzeczności, Republika San Marino pokazała swoją zdolność do konsolidacji więzi z Włochami, przystąpienia do dialogu na temat współpracy i bezpieczeństwa w Europie oraz znalezienia swojego miejsca wśród „małych państw” należących do wyspecjalizowanych agencji ONZ.*

Warto nadmienić, co odnotowuje również Autorka pracy, iż w latach 70. i 80. XX wieku scena polityczna Republiki odwzorowywała system partyjny Włoch, stąd też głównymi ugrupowaniami były partie chadecka, komunistyczna i socjalistyczna. I to właśnie koalicja lewicowa ponownie przejęła w San Marino władzę – w zmienionych już warunkach społeczno-gospodarczych na Półwyspie Apenińskim oraz geopolitycznych i międzynarodowych – na okres 1978-1986. Autorka też podkreśla ważne inicjatywy edukacyjne, kulturalne i medialne podejmowane przez rządzącą wówczas lewicę, w szczególności utworzenie w 1985 r. Università di San Marino, związane z zaangażowaniem w przedsięwzięcie Umberto Eco, twórcy i uczonego znanego na całym świecie. Trafnie zatem zauważa Autorka, iż: *Założenie Uniwersytetu stanowiło najlepszy sposób dla Republiki San Marino, aby stawić czoła wyzwaniom przyszłości, możliwość zachowania jej starożytnych i chwalebnych tradycji, jednocześnie stawiając czoła wyzwaniom takim jak technologia i rozwój technologii informatycznych.*

Paralelizm życia politycznego we Włoszech i San Marino charakteryzował też okres przemian w Europie i na świecie, których symbolem stały się zmiany ustrojowe w Europie środkowo-wschodniej w 1989 r. oraz rozpad Związku Sowieckiego w 1991 r. Na San Marino w sposób szczególny wpływ miał upadek systemu partyjnego we Włoszech, ale przede wszystkim afery korupcyjne i walka z nimi nosząca nazwę *mani pulite*. W kategoriach międzynarodowych dla San Marino istotne było przystąpienie do ONZ, członkostwo w Radzie Europy oraz – w porozumieniu z Republiką Włoską – coraz bliższe relacje z Unią Europejską (te ostatnie doprowadziły do porozumienia osiągniętego jednak dopiero w 2023 r. odnośnie do umowy stowarzyszeniowej Republiki San Marino z UE). W polityce wewnętrznej – tak jak we Włoszech – dawny system partyjny, zastąpiony został przez generalny podział na centro-

prawicę i centro-lewicę. Ewolucja ta została szczegółowo i kompetentnie przedstawiona przez Autorkę recenzowanej pracy doktorskiej.

W Rozdziale III Autorka omawia system źródeł praw w San Marino, analizując *ustawy o randze konstytucyjnej*, zwracając zarazem uwagę, iż: *Porządek konstytucyjny Republiki tworzą statuty, ustawy uchwalane przez parlament oraz zwyczaje i tradycje, świadczące o istotnym dorobku państwa w tej materii*. Odnosi się to zatem do tradycji historycznej, sięgającej epoki średniowiecza, ale także do dorobku epoki nowożytnej, zwłaszcza do uchwalonych w 1600 r. *Leges Statutae Reipublicae Sanctii Marini*, będące swego rodzaju *najstarszą konstytucją na świecie*. Niemniej w *kwestiach konstytucyjnych statuty pełnią obecnie rolę niemal wyłącznie symboliczną*. Natomiast obecnie najważniejszą rolę konstytucyjną w Republice pełni *Deklaracja praw obywateli oraz fundamentalnych zasad porządku San Marino*, uchwalona 8 lipca 1974 r. *Deklarację* uzupełniają ustawy konstytucyjne o Kongresie Państwa z 15 grudnia 2005 r. oraz o Kapitanach Regentach z 16 grudnia 2005 r. Autorka konstatuje, iż z postanowień *Deklaracji wynikają podstawy ustroju Republiki, oparte na zasadach suwerenności narodu, demokracji, podziału władzy czy państwa prawa*.

Rozdział IV poświęcony został analizie *procesu kształtowania się władzy ustawodawczej* w San Marino po 1945 r. czyli parlamentaryzmu sammaryńskiego. Autorka nie zapomina o tradycjach Wielkiej Rady Generalnej, wywodzącej się ze *średniowiecznej instytucji zwanej Arengo*, i która *w ciągu wieków stopniowo przekazywała swoją władzę Radzie Generalnej*. Słusznie też podkreśla, iż w San Marino *władza ustawodawcza jest wyłączną domeną parlamentu*, zaś jego pozycję *wzmacnia fakt, że głowa państwa, czyli Kapitanowie Regenci, jest wybierana przez Wielką Radę Generalną spośród jej członków i to na okres zaledwie sześciu miesięcy*. Autorka pracy przedstawia dokładnie procedury wyborcze, jak też organizację i funkcjonowanie parlamentu. W odrębnym podrozdziale omówiony został system partyjny Republiki San Marino po 1945 r. nie zapominając zarazem o genezie tego systemu, czyli latach 20. XX wieku, gdy główne obozy polityczne grupowały katolików, socjalistów, konserwatystów, ale także faszystów. W latach 40. z kolei najważniejszą rolę odgrywali – tak jak i we Włoszech – chadecy i komuniści. Zmiany w systemie politycznym nastąpiły w latach 90. XX wieku również podobnie jak we włoskim systemie politycznym. I choć to właśnie w San Marino nadal przetrwała, także jako ugrupowanie rządzące (tym razem w odróżnieniu od Włoch) – Partia Chrześcijańsko-Demokratyczna, to jednak zgodnie z ewolucją włoskiego systemu politycznego: *Centroprawica i centrolewica mają obecnie największe znaczenie, a pojawiające*

się co jakiś czas nowe partie nie odgrywają większej roli lub wręcz znikają ze sceny politycznej przy kolejnych wyborach.

Rozdział V pracy pani mgr Izabeli Szatanek to analiza *systemu władzy wykonawczej* w San Marino w drugiej połowie XX wieku i na początku XXI wieku. Autorka wskazuje na wyjątkowe znaczenie instytucji głowy państwa – Kapitanów Regentów. I jak pisze ma ta instytucja *korzenie w tysiącletniej historii Republiki*, w rezultacie *reprezentuje ciągłość i pozwala San Marino szczyć się dzisiaj mianem najstarszej republiki na świecie*. Zarazem Autorka ukazuje jak zmieniał się sposób wyłaniania Kapitanów Regentów: *Początkowo wyboru dokonywało dwunastu posłów. Od 1483 r. wewnątrz Rady Generalnej postanowiono wybierać kilka par deputowanych uważanych za zdolnych do sprawowania powierzonej funkcji, a dopiero pośród nich losowano tę jedną właściwą parę nowych Kapitanów Regentów. Przez kilkaset lat, od 1560 r. do 1945 r. wyboru dokonywano poprzez losowanie. Od 1945 r. Kapitanowie Regenci wybierani są już bezpośrednio przez Wielką Radę Generalną*. Autorka przedstawia zatem w swej pracy bardzo dokładnie sposób wyboru Kapitanów Regentów oraz zakres ich kompetencji. Równie dokładnie analizuje organizację i zasady funkcjonowania kolegialnego rządu Republiki, noszącego od początku XX wieku nazwę Kongresu Państwa.

W rozdziale VI swojej pracy mgr Izabela Szatanek ukazała obszar sądownictwa, instytucji demokracji bezpośredniej i samorządu terytorialnego. Ze względu na brak klasycznej i zarazem odrębnej instytucji chroniącej prawa obywatelskiej, obie te role łączy w Republice San Marino – Kolegium Gwarancyjne. System sądownictwa ma swoją specyfikę wynikającą z historii, charakterystyczną jest w tej mierze Rada Dwunastu posiadająca *zarówno cechy władzy wykonawczej, jak i sądowniczej*. Autorka zwraca uwagę na znaczenie *instytucji demokracji bezpośredniej*, zwłaszcza na ten rodzaj *referendum* o który wnioskować mogą *Rady Zamkowe*, a wtedy samo *głosowanie jest ważne, jeżeli za wnioskiem opowie się zwykła większość głosujących, a także pod warunkiem zdobycia przez zwolenników propozycji co najmniej 25 % głosów wszystkich obywateli Republiki uprawnionych do głosowania*. Zdaniem Autorki pracy doktorskiej: *Ten rodzaj referendum daje Sanmaryńczykom możliwość bezpośredniego wyrażenia swej woli. Jest też dowodem głębokiej demokratyzacji, zwłaszcza biorąc pod uwagę fakt, że przed reorganizacją Wielkiej Rady Generalnej, ustrój państwa był de facto arystokratyczno-oligarchiczny.*

Interesujące są, zawarte w omawianym rozdziale, rozważania odnoszące się do podziału terytorialnego Republiki. Obecnie tworzy je dziewięć *Zamków*, zgodnie z sięgającym wczesnego średniowiecza określeniem podstawowych jednostek terytorialnych jako *Castellum*

Sancti Marini. Autorka zwraca uwagę, iż powiększanie terytorium następowało drogą pokojową: *poprzez nabywanie posiadłości, dzierżawy oraz dobrowolne przyłączanie się sąsiednich ziem i terytoriów*.

W *Zakończeniu* Autorka w sposób zbyt może za bardzo syntetyczny prezentuje zawartość pracy doktorskiej, a także efekty weryfikacji postawionych na wstępie pytań badawczych. Ale odpowiedzi na te pytania są pozytywne. Przede wszystkim odnoszą się do wpływu historii na współczesną sytuację San Marino. Zdaniem pani mgr Izabeli Szatanek: *Historia pokazuje, że ten niewielki naród od samego początku z ogromną determinacją bronił demokratycznych zasad i swojej niezależności, jako najwyższej wartości, przed agresją ze strony sąsiadów, praktycznie przez wszystkie siedemnaście wieków swojego istnienia*. Równocześnie podkreśla zdolności dyplomatyczne sprawujących w różnych okresach władzę w Republice, na historyczne znaczenie udzielenia azylu Garibaldiemu w okresie Risorgimenta, ale także na obiektywnie korzystne dla San Marino uwarunkowania geopolityczne, a mianowicie to, iż *terytorium Republiki nie było istotne z militarne punktu widzenia, nie posiadało bogactw naturalnych, a jego mieszkańcy nie dążyli do tego, by to terytorium powiększać*.

Podsumowując swoje rozważania zawarte w pracy doktorskiej Autorka podkreśla znaczenie ewolucji form prawno-ustrojowych oraz instytucji Republiki, konstatując, iż zmiany do których dochodziło w dziejach San Marino nie miały charakteru radykalnego, natomiast było to *jedynie uporządkowanie i unowocześnienie przepisów obowiązujących od ponad tysiąca lat i dążenie do usprawnienia funkcjonowania wielowiekowych instytucji państwowych*.

Trafne są też wnioski odnoszące się do relacji zewnętrznych Republiki, w szczególności zaś do Włoch zjednoczonych w drugiej połowie XIX wieku, towarzysząc i współuczestnicząc w najważniejszych wydarzeniach na Półwyspie Apenińskim, także w tych najbardziej dramatycznych jak wojny i napięcia społeczno-polityczne wieku XX oraz we współczesnych przemianach w pierwszych dekadach XXI stulecia (w tym przypadku zwłaszcza istotne są nie do końca zdefiniowane relacje z Unią Europejską). Nie bez powodu więc Autorka odwołując się wręcz do Herodota wyraża absolutnie słuszne przekonanie, iż to właśnie w odniesieniu do Republiki San Marino można stwierdzić, iż *historia jest teraźniejszością, a teraźniejszość jest wciąż mocno zakorzeniona w historii*.

Ze swej strony Recenzent jako autor hasła *San Marino* z *Encyklopedii Historycznej Świata* (z 2001 r.) oraz publikacji *Tradycje federalizmu we Włoszech* (Kraków 2002) może potwierdzić powyższe wnioski Autorki pracy doktorskiej, dodając, iż być *model San Marino* mógłby być

innym sposobem na rozwiązanie dylematu jaki pojawił się w epoce Risorgimento (i którego skutki są widoczne do dziś dnia): szanowania tradycji odrębności, zwłaszcza mniejszych państw włoskich, przy równoczesnym procesie unifikacji, która nie musiała się dokonać (ale się dokonała) zgodnie z koncepcją unitarną, odrzucającą przez dłuższy czas nie tylko rozwiązania federalistyczne, ale i te, które pozwalały na autonomię w wymiarze regionalnym. Jest to zagadnienie, które nie dotyczy bezpośrednio zawartości recenzowanej pracy, ale które z niej pośrednio wynika, przede wszystkim ze względu na odnotowywane często przez Autorkę wspólne dzieje San Marino i Włoch (z zachowaniem odrębności i praw Republiki jako „małego państwa”)

Generalna ocena rozprawy doktorskiej jest w ocenie Recenzenta pozytywna. W pracy badawczej Doktorantki znalazły swe odzwierciedlenie zarówno metody z zakresu *nauk historycznych*, jak i *nauk o polityce i administracji*. Godne podkreślenia jest wykorzystanie przez Autorkę rozprawy literatury przedmiotu w języku włoskim, aczkolwiek (o czym niżej) możliwe było jej poszerzenie. Konstrukcja pracy jest prawidłowa, można zatem stwierdzić, iż określone we Wstępie rozprawy cele badawcze zostały przez mgr Izabelę Szatanek zrealizowane.

Uzupełnieniem pracy są Załączniki zawierające: tabelę z wynikami wyborów do Wielkiej Rady Generalnej w latach 1993-2024 (Załącznik nr 1), reprodukcję flagi państwowej San Marino (Załącznik nr 2), spis Kapitanów Regentów (z okresu 1945-2024; Załącznik nr 3), reprodukcję prawdopodobnej flagi państwowej San Marino sprzed 1797 r. (Załącznik nr 4), flagi Zamków (Załącznik nr 5), mapę polityczną San Marino (Załącznik nr 6), fotografię Palazzo Pubblico (Załącznik nr 7), reprodukcje fotografii z patronami San Marino (Załącznik nr 8), reprodukcję obrazu przedstawiającego św. Marinusa (Załącznik nr 9), reprodukcję fotografii podwójnego tronu Kapitanów Regentów (Załącznik nr 10), reprodukcji fotografii Bazyliki św. Marinusa, kościoła św. Piotra (Załączniki nr 11 i 12), reprodukcje fotografii Monte Titano, a także wież La Rocca, La Cesta, Il Montale (Załączniki nr 13, 14, 15, 16).

Odnosnie zaś do Bibliografii należy docenić opracowanie przez Autorkę obszernego zestawienia aktów prawnych i opublikowanych w języku włoskim dokumentów dotyczących Republiki San Marino. Natomiast uzupełnienia wymagałoby zestawienie opracowań badawczych. Mimo starań w tym zakresie Autorki pracy doktorskiej brakuje w nim publikacji takich autorów jak: w języku polskim wspomnianego hasła *San Marino* autora niniejszej recenzji, a w języku włoskim Aldo Garoscięgo, *San Marino. Mito e storiografia tra i libertini e il Carducci* (Edizioni di Comunità, Milano 1967); Rodolfo Montuoro, *Come se non fosse nel mondo. La Repubblica di San Marino dal mito alla storia* (Edizioni del Titano, San Marino 1994) czy Giovanniego Spadoliniego, *San Marino. L'idea della Repubblica* (Le Monnier, Firenze 1989). Warto byłoby też uwzględnić włoskie badania nad systemem państw regionalnych w okresie przejścia od późnego średniowiecza do epoki nowożytnej, w tym zwłaszcza prace autorstwa Giorgio Chittoliniego (*Alcune considerazioni sulla storia politico-istituzionale del tardo medioevo: all'origine degli „stati regionali”*, „Annali dell'Istituto Storico Italo-Germanico di Trento” II, 1976; *Stati regionali e istituzioni ecclesiastiche nell'Italia centrosettentrionale del Quattrocento* [w:] *Storia d'Italia – Annali*, vol. IX, *La Chiesa e il potere politico*, a cura di G. Chittolini e G. Miccoli, Torino 1986; *La formazione dello stato regionale e le istituzioni del contado. Secolo XIV e XV*, Einaudi, Torino 1979, Milano 2005). Podobnie istotne jest, i mające swe odzwierciedlenie we włoskich badaniach, zagadnienie historii miast-państw, republik i republikanizmu we Włoszech XV-XVI wieku. W tym zakresie można sięgnąć bez wątplenia do publikacji Eleny Fasano Guerini, *Repubbliche e principi* (Il Mulino, Bologna 2010). Należy zarazem podkreślić, iż uwagi te nie są zastrzeżeniem co do jakości pracy, a w tym przypadku do zebranych materiałów źródłowych i bibliografii, lecz propozycją ich uzupełnienia.

Konkluzja

Praca autorstwa pani mgr Izabeli Szatanek, zatytułowana „*Przemiany polityczne w San Marino w drugiej połowie XX wieku i na początku XXI wieku*”, w przekonaniu autora recenzji spełnia wymogi (zawarte w art. 13 Ustawy z 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki) stawiane rozprawom doktorskim. Niniejszą recenzję przedkładam Radzie Naukowej Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach wraz z wnioskiem o dopuszczenie pani mgr Izabeli Szatanek do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim w dziedzinie nauk humanistycznych dyscyplinie historia i w zakresie nadania stopnia naukowego doktora.

Stefan Bielański

